Cengiz Dağcı'nın *Onlar Da İnsandı* Adlı Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım

Arş. Gör. Tolga Dursun

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3866-676X>

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Kars – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.09.2019

Kabul: 27.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

Cengiz Dağcı

Kolhoz

Edebiyat Sosyolojisi

Vatan Sevgisi

Araştırma Makalesi

DOI: [10.9761/JASSS37828](https://doi.org/10.9761/JASSS37828)

Öz

Bir ulusun, devletin, topluluğun yaşadığı sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik olgu ve olaylar o ulusun bünyesindeki yazar ve şairlerde derin izler bırakmaktadır. Bu kişiler de hislerini sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla yani; şiir, türkü, ağıt, roman, halk hikâyesi, efsane, masal, fıkra, destan ve benzeri türlerle dışa vurmaktadırlar. Genellikle derin hislere sebep olan olayların başında savaşlar gelmektedir. Türk topluluklarının tarihi de savaş, zulüm ve baskılarla geçmiştir. Rus egemenliği Türk cumhuriyetlerindeki halkları olumsuz etkilemiştir. Rus ilhakı, Azerbaycanlı şair Ahmet Cevat'a "Çırpınırdı Karadeniz" şiirini, I. Dünya savaşı, Mehmet Akif Ersoy'a "Çanakkale Şehitlerine" şiirini yazdırtmıştır. Rus istilası, Kırım halkının sesi olan Cengiz Dağcı'nın da bu esareti anlatan çok sayıda roman yazmasını sağlamıştır. Dağcı, hakkında çok sayıda kitap, tez, makale, bildiri hazırlanmıştır. Cengiz Dağcı'nın kitaplarından bazıları şunlardır: "Yurdunu Kaybeden Adam, Benim Gibi Biri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Regina, Benim Gibi Biri, Yansılar, Korkunç Yıllar, Anneme Mektuplar, Üşüyen Sokak Ölüm ve Korku Günleri, İhtiyar Savaşçı, Dönüş, Genç Temuçin"dir. "Yazarın hayatı, eserleri, memleketi, edebi kişiliği, romanları, romanlarındaki konular bilimsel açıdan ele alınmıştır. Buna karşılık, Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanına edebiyat sosyolojisi açısından incelenmediği görülür. Bu problemten dolayı Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanındaki "yurt sevgisi ve esaret" konuları edebiyat sosyoloji bakış açısıyla araştırılmaya ve incelenmeye uygun görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dursun, T. (2019). Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* Adlı Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 78, Winter, p. 223-231.

A Sociological Approach on Dagci's Novel They Were Human, Too (Onlar da İnsandı)

Ress. Asst. Tolga Dursun

Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Folklore, Kars – TURKEY

Artcile History

Submitted: 26.09.2019

Accepted: 27.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

Cengiz Dagci

Kolkhoz

Sociology of Literature

Love of Country

Research Article

DOI: [10.9761/JASSS37828](https://doi.org/10.9761/JASSS37828)

Abstract

Social, political, cultural, economic events and phenomena of a state, nation or community leave deep scars on the writers and poets of that nation. These individuals express their feelings through verbal cultural means, such as poems, requiems, novels, folk stories, myths, tales, jokes, epopees and other similar sorts of literature. Wars are generally the primary events leading to the emergence of deep emotions. The history of Turkish communities has passed by wars, sufferings, and oppression. Russian sovereignty had negative effect on the people in the Turkic Republics. Russian invasion caused Azerbaijani poet to write the “Çırpınırdı Karadeniz” (The Black Sea used to Swell) poem, and the World War I caused Mehmet Akif Ersoy to write the “Çanakkale Şehitlerine” (To the Martyrs of Gallipoli) poem. The Russian invasion has led Cengiz Dağcı, who is the voice of the Crimean People, to write several novels on this slavery. A great number of books, theses, articles, and presentations have been prepared about Dağcı. Some of books are as follows: “Yurdunu Kaybeden Adam, Benim Gibi Biri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Regina, Benim Gibi Biri, Yansılar, Korkunç Yıllar, Anneme Mektuplar, Üşüyen Sokak Ölüm ve Korku Günleri, İhtiyar Savaşçı, Dönüş, Genç Temuçin”. “The author's life, work, hometown, literary personality, novels, and themes in his novels have been addressed from a scientific point of view. However, when the studies about Dağcı were examined, it was noted that Dağcı's novel *They were Human, too* (Onlar da insandı) was not evaluated with a sociological approach. To address this problem, the aim of this study was to investigate "patriotism and slavery" themes in Dağcı's novel *They were Human, too* with a sociological approach.

GİRİŞ

Edebiyat ile sosyoloji disiplinler arası ilişki içindedir. İki disiplinin konusu da insandır. Bu yüzden birbirinden ayrı düşünülemez. Sözlü anlatı türleri de edebiyat sosyolojisinin çalışma alanını oluşturur. Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanı Kırım Türklerinin sosyal durum ve olgularını incelemek için uygun bir romandır. Roman, Kırım halkının vatan savunmasında gösterdiği fedakârlıkları ve çektiği acıları anlatmaktadır. Yazar temsil ettiği toplumun sosyal durumunu, ekonomik yaşayışını, savaş psikolojisini, yurt sevgisini karakterler aracılığıyla okuruna yansıtmıştır. Ele alınan konular yaşanan olaylardır. Romana bir bütün olarak bakıldığında Kırım halkının gerçek hayatıyla örtüşmektedir. Bu gerçekleri daha iyi görebilmek için bu çalışma "edebiyat sosyolojisi" bakış açısı ile incelenecek ve Dağcı'nın yurt sevgisi ve Kırım halkının yaşadığı acılar gösterilmeye çalışılacaktır.

"Edebiyat sosyolojisini ansiklopedik bir tanımlamayla açıklamamız gerekirse, onun edebiyat sanatıyla toplum arasındaki karşılıklı etkileşimini, toplumsal hayattaki edebiyatın fonksiyonunu ve edebiyat sanatının toplumsal koşullardan nasıl etkilendiğini araştırma konusu yapan 1900'lü yıllarda ortaya çıkan ve edebiyatın olduğu kadar sosyolojinin de metotlarından yararlanan bir disiplin olduğunu söyleyebiliriz" (Cuma, 2009: 82). Tanımdan anlaşılabileceği üzere edebiyat, toplum ve sosyoloji birbiriyle yakın ve ilintili kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir alan diğer alanın meselelerine ışık tutmaktadır. Sosyolojinin edebiyata ilgisi de dikkate değerdir¹. Ayrıca edebi eser ve yazar arasında da güçlü bir ilişki vardır. Bu konu hakkında Nesime Ceyhan Akça şunları söyler: "Edebiyat; eseri vücuda getiren sanatkar, eser ve eseri okuyan üçlünün bütünü olarak algılanabilir. Sanatçı, diğer insanlardan farklı olarak yaradılışıyla birlikte kazanmış olduğu özel bir bilginin çocuğudur. Diğer insanlara göre daha farklı duymak, daha farklı düşünmek ve hissetmek, belki de buna varlığı daha ayrıntılı algılamak diyebiliriz, kabiliyeti sebebiyle diğer insanların hem içinde hem dışındadır" (Akça, 2013: 23). Kırım halkı savaş yıllarını yaşamıştır ama içlerinden sadece bir tane Cengiz Dağcı çıkmıştır. Bu durum yazarı özel kılmaktadır.

Erem Sarıkoca ise edebiyat-sosyoloji ilişkisi hakkında şunları söyler: "Elbette sosyolojiyle edebiyat arasındaki ilişkinin başlangıç noktası olarak Stael'in düşüncesini kabullenmek olasıdır. Ancak sürecin bu kadar kolay başladığını söylemek o kadar kolay değildir" (Sarıkoca, 2016: 5). Stael'in edebiyat ile sosyoloji arasındaki bağı açıklama konusunda önemli tespitleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu ilişkinin başlangıç noktasında Stael bulunur. Yazar, edebiyatı toplumsal bir olgu olarak görür. Edebiyatın sosyal boyutunu ilk kez dile getirir².

Duncan, edebiyat ile sosyoloji ilişkisi hakkında şunları söyler: "Romancılar karakterlerini başkalarıyla ve kendileriyle ilişki içinde bulundukları hayali ortamlarda yaratırlar. Sosyoloji grup halindeki insanların etkileşimlerinin incelenmesidir; edebiyat ise bu etkileşimin hayali betimlemesinden başka bir şey değildir. Bir bilim adamının belirttiği gibi edebiyat, "toplumdaki muhtemel insan eyleminin hayal gücüyle bilinçli bir şekilde araştırılmasıdır" (Duncan, 1957: 25). Dağcı'nın romanları

¹ Alver ve Fişne, sosyolojinin edebiyata olan ilgisi ile ilgili şunları söyler: "Son yıllarda, edebiyata ilgi duyan sosyologlar, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkileri daha fazla araştırmaktadır. Onlar, örneğin, bir yazarın belli bir zamandaki belli bir toplumun belli bir sınıfın üyesi olduğuna işaret eder. Dolayısıyla yazar, kendi çevresinin normlarını, değerlerini ve beklentilerini anlatmaktadır. Bu eleştirmenler ayrıca okuyucunun okuduğu romandan çeşitli derecelerde etkilendiğini ve bu şekilde edebiyatın sosyal etkileşimi etkilediğini ifade etmektedir. Son olarak, sosyolojik eleştirmenler, edebiyatın "doğru"yu ima ile onaylama ve "yanlış"ı açıkça kınama biçiminde davranışları resmederek toplumun normlarını pekiştirdiğini belirtirler" (Alver ve Fişne, 2012: 194).

² Aslen İsviçreli olan Madam de Stael, 1800'lü yıllarda şu vurguyu yapıyordu: "Niyetim, dinin, törelerin ve kanunların edebiyat üzerindeki tesiriyle, edebiyatın dine, törelere ve kanunlara yaptığı tesiri incelemektir" (Escarpit, 1968: 8).

incelendiğinde yazar şahsını roman karakterleri yerine koymuştur. Çünkü savaş yıllarının acılarını bizzat kendisi yaşamıştır. *Onlar da İnsandı* adlı romanın ortaya çıkmasında yazarın hayal dünyası önemlidir fakat kahramanlar aracılığıyla anlatılanlar hayali değildir bizzat yaşamışlıklardır.

“Edebiyatı sosyolojik izahını gerçekleştirme düşüncesinden hareketle varlık kazanan edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek, edebiyat-toplum ilişkisinin değişik yönlerini birbirleriyle irtibat noktalarını, geçişliliklerin, birbirlerine etkilerini irdeleyen edebiyat sosyolojisi, bilimsel bir yöntemle elde ettiği bilgilerle toplum kuramının oluşumuna katkı sağlamaktadır” (Alver, 2012: 251). *Onlar da İnsandı* romandaki toplumsal olaylar Alver’in tanımına uygunluk göstermektedir. Kırım topraklarındaki yabancı güçlerin savaş hamleleri Kırım halkının toplumsal olgusunu etkilemiştir ve Cengiz Dağcı’nın duygu dünyasına da bu yansiyarak toplumsal olayları içinde barındıran bir roman ortaya çıkmıştır.

“Bütün bu açıklamalar edebiyat sosyolojinin çerçevesini çizerken aynı zamanda toplum ve edebiyatın karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Edebiyat biliminin bir disiplini olan karşılaştırmalı edebiyat bilimi için de toplumsallık önemlidir ve daha karmaşık bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Çünkü karşılaştırmalı edebiyat bilimi birden fazla ulusun edebiyatıyla aynı anda uğraştığından birçok toplumsal norm aynı araştırma düzleminde bir arada bulunmaktadır”(Cuma, 2009: 82). Karşılaştırmalı incelemeler bağlamında olaylara bakıldığında Rusya’nın diğer Türk cumhuriyetlerindeki politikaları da benzerdir. Başka bir deyişle Türkistan coğrafyasındaki toplumsal olgu da ortaktır. Edebiyat sosyolojisi aynı anda ortak olguları barındıran milletlerin malzemelerinden hareketle, disiplinler arası ilişki bağlamında hareket etmektedir.

“Disiplinler arası ilişki içerisinde edebiyat da bir metot dâhilinde sosyolojiden faydalanır. Bu durumun tam tersi olarak da sosyoloji de edebiyattan faydalanır. Edebiyat ve sözlü kültür ürünleri toplumsal bir unsur olarak kabul edilebilir. Sözlü kültür ürününü, anlatanı, dinleyeni toplumsal şartlar belirler” (Cuma, 2009: 87). Bu ilişki bağlamında sadece edebiyat ile sosyoloji birbirinden etkilenmez. Diğer bilim dallarından folklor, tarih, etnografya, antropoloji, arkeoloji ve benzeri bilim dalları da bu etkileşime dâhil olmaktadır.

“Eserin yazardan gelen bilinç dayanağı kadar, onu varsaydıran mefhumları etkisi altına alır. En son söz; Kutadgu Bilig’den başlayarak 21. yüzyılda yazılan herhangi bir edebi metnin arka planında sosyoloji ve ona bağlı değerleri bulabilirsiniz” (Aydın, 2009: 368). Toplumsal bilinçaltı olarak adlandırılan bir kavram vardır. Nasıl ki ferdi bilinçaltımıza günlük hayatta yaşanan korku, endişe, kaygı gibi hisler atılıyorsa aynı zamanda toplum olarak yaşanan kötü olaylar da toplumun bilinçaltına atılmaktadır. Kırım halkının yaşadığı savaş ortamı toplumsal bilinci etkilemiştir. Bu etkileşim sözlü anlatı türlerine de sirayet etmiştir. Bunun en realist örneği Dağcı’nın kaleminden çıkan romanlardır.

“Berna Moran da edebiyat sosyoloji hakkında şunları söylemiştir: “Ortam, edebiyatı açıklamada en önemli rolü oynar. Ortamı meydana getiren koşullar arasında iklim, toprak, coğrafi durum ve toplumsal koşullar yer alır. Bunlar insanın mizacına ve karakterine yön verir. Güneşsiz, yağmurlu, sisli kuzey iklimi melankolik bir edebiyata yol açar; güneyin güneşli iklimi ise neşeli edebiyata” (Moran, 1994: 75). Moran ve Alver’in de belirttiği gibi edebiyat ile sosyoloji arasında güçlü bir bağ vardır. Ayrıca Moran’ın söylediği gibi “ortam” faktörü de çok etkilidir. Dağcı’nın “ortam” faktörü ise yabancı ülkelerin topraklarında işgalci olarak bulunmasıdır. Dağcı’nın *Onlar da İnsandı* adlı romanındaki yurt sevgisini, esareti, kolhozu³, zulmü ve çaresizliği anlamak için bu olaylara sosyolojik

³ “Ocak 1924’te Sovyet Rusya’nın başına geçen Stalin 1929’da NEP’e son verir. Köylerde kolhozlaştırma çalışmaları başlar. Yeni kararları şiddetle uygulamaya koyar. Karşı çıkanlar veya karşı çıkmasından şüphe edilenler sürülür. “Kulak” denilen büyük toprak sahibi köylüler tasfiye edilir... /... 1930 yılında kolhozlaştırma başlar. Köylülerin bağları, tarlaları, hayvanları, hatta evleri ellerinden alınır. Önce Osman Dağcı’nın hanı müsadere edilir. Osman

açıdan bakılmalıdır.

Alver'e göre "Edebiyat ile toplumsal kurumlar arasında derin izli bir ilişkinin bulunduğu ve edebiyat sosyolojisi toplumsal ilişkilerde insanın yaşamını yorumlama ve değerlendirme çabası içine girmiştir" (Alver, 2012: 262). Alver'in bu tespiti *Onlar da İnsandı* adlı romana uygulanabilir. Dağcı'nın romandaki karakterlerin durumu edebiyat sosyolojisi bakış açısıyla anlaşılabilir ve Kırım halkının yaşam gerçeği görülebilir.

Toplumsal olaylar yazarların edebi eser oluşturma şartlarını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda karakterler bu doğrultuda oluşturulmaktadır. Dağcı'nın romanındaki aktardığı olaylara bu açıdan bakmak gereklidir. Ülkesinin acılarından ve mutluluklarından beslenmemiş bir yazar düşünülemez. Ülkesiyle ve milletiyle özdeşleşen yazarlar günümüzde halen yaşatılmaktadır. Kırgız Türkleri, Cengiz Aytmatov'u, Başkurt Türkleri, Zeki Velidi Togan'ı, Azerbaycan Türkleri, Mehmet Emin Resulzade'yi ve de Kırım Türkleri, Cengiz Dağcı'yı unutmamıştır. Bu durum Dağcı'nın ne kadar benimsenmesinin ardında yatan nedenlerin neler olduğu sorusunu akla getirmektedir? Dağcı'nın çocukluğu ve gençliği Alman ve Rus savaşının ortasında geçmiştir. Dağcı, Stalin'in uygulamaya soktuğu "kolhoz" sisteminin Kırım halkına verdiği acıları eserlerinde işlemiştir. Kırım halkını esarete düşüren "kolhoz" sistemi nedir? Kısaca "kolhoz" şöyle tanımlanabilir. Kolhoz⁴, toprağın mülkiyetinin devlete ait olmasıdır. Devlet el koyduğu toprakları istediği gibi yönetir. Ruslar, Kırım Türklerinin topraklarına el koymuştur. Dağcı, Kırım halkının uğradığı soykırımı ve çektiği acıları bizzat yaşamıştır. Savaşın ortasındaki Kırım halkı toprağının, yurdunun kıymetini daha iyi anlamış ve toprakları için canlarını seve seve vermişlerdir. Dağcı, yurt sevgisini ve esaret yıllarını *Onlar da İnsandı* adlı romanındaki kahramanlar aracılığıyla okuruna yansıtmıştır.

Her yazar ülkesinde yaşanan toplumsal olaylardan az ya da çok etkilenir ve eserini bu doğrultuda oluşturur. İşte 20. yüzyılda Kırım halkı ve Cengiz Dağcı için büyük bir savaşın yaşandığı yıllar olmuştur. Kırım toprakları Rusya ve Almanya arasında kalmış ve işgal yılları başlamıştır. Dağcı'nın romanlarında da anlatıldığı gibi iki kardeşten biri Rusya biri de Almanya için savaşmak zorunda kalmıştır. Bu trajik olaylara şahit olan ve yurt sevgisini kutsal gören Dağcı eserlerini bu olaylardan ilham alarak oluşturmuştur. İsmail Gaspıralı'dan sonra Kırım Türklerini en şiddetli şekilde savunan da Cengiz Dağcı'dır. Kırım topraklarına hasret yaşamasına rağmen ne Türklüğünü ne halkını ne de dilini unutmuştur. Dağcı, eserleriyle Kırım halkının yanında olmuştur. *Onlarda İnsandı* adlı roman Kırım topraklarında yaşanan trajedinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Savaş durumu ülke halkının psikolojisini, sosyolojisini ve benzeri durumlarını etkilemiştir. Rus Sovyet rejimi ve askeri sistemi halkının acılarını söze döken yazarlardan da rahatsız olmuş ve farklı işkencelerde bulunmuştur. Yazma eylemini kendilerine karşı bir silah olarak görmüştür. Mmde Stael bu konu hakkında şunları söylemiştir: "Askerlerin edebiyatçıları hor görmelerine müsaade eden nokta, edebiyatçılarda, kabiliyetin, karakterin kuvvet ve gerçekliğiyle her zaman birleşmemesi keyfiyetidir. Fakat yazma sanatı da bir silah, söz de bir fiil olabilir, yalnız, bunun için, ruhtaki enerjinin onda kendisini tam olarak göstermesi ve istibdadın böylece ulvi gayeli nefret, sarsılmaz muhakeme gibi kendisini mahkûm eden

Dağcı "yürek rahatsızlığı"ndan ölür. Daha sonra Cengiz'in diğer amcası Mustafa Dağcı ailesi ile birlikte sürülür ve evine el konulur. Mustafa Dağcı, Cengiz Dağcı'nın yetişmesinde önemli rolü olan Dr. Zemine Dağcı'nın babasıdır" (Kocakaplan, 2012: 24-26).

⁴ Cengiz Dağcı, kolhoz hakkında şunları söylemiştir: "1931-1932 yılında kuruldu kolhoz rejimi Kızıltaş'ta. Kızıltaşlı onurunu, toprak sevgisini bir kenara itti ve hayatta kalabilmesi için, ailesinin açlıktan ölmemesi için, maaşsız, ayda birkaç kilo unun karşılığında bir işçi olarak çalıştı kendi toprağında. En ufak bir tepki gösteren, rejime karşı söz söyleyen kimseler, özellikle kolhozlaşmanın ilk yılında Kızıltaş'tan çıkarılıyor ve bir daha da Kızıltaş'ta görünmüyordu" (Türk Edebiyatı, Mart 1997: 31).

her şeyin hücumuna uğraması şarttır: o zaman itibar yalnız hürriyeti zaruri olarak tehlikeye koyan askeri başarılarla bağlı kalmaz" (Stael, 1967: 21).

Kırım tarihi ve sosyal durumu hakkında bilgi sahibi olmadan Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanın tahlilini yapmak zordur. Kırım Hanlığı, 1478 yılında Kırım Han'ı olan Mengli Giray'dan başlayarak 21 Temmuz 1774 tarihinde Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. 13 Şubat 1784'te Kırım Yarımadası'nı ve çevresindeki bozkırları içine alan "Kırım Vilayeti" kuruldu. Artık Kırım Türk'ü için göçler ve sürgünler devri başlıyordu. 1883'ten itibaren Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)'in gayretleriyle Kırım Türkleri aydınlanmaya başlamıştır. Sonunda Kasım 1920 tarihinde Kızılordu Kırım'da Sovyet yönetimini kurdu. 1929 yılında Stalin NEP'e son verdi. Bundan sonra köylerde "kolhozlaştırma" çalışmaları başladı. Buna karşı koyanlar tutuklandı, sürüldü veya öldürüldü. 1941 yılı sonlarında Kırım Almanlar tarafından işgal edildi. 2.5 yıl sonra Nisan ve Mayıs 1944'te yapılan savaşlarda yenilen Almanlar Kırım'dan çekildikten sonra bu defa yine Sovyet baskısı başladı. 18 Mayıs 1944 sabahı Kırım Türklerinin hazırlanmaları için 15 dakika süre verildi. 238.500 kişi hayvan vagonlarına dolduruldu. Her taraf kapalı vagonlarda haftalar boyunca yolculuk yaptırılarak Özbekistan'a sürüldüler (Kocakaplan, 2012: 13-17).

Kırım'ın ebedi sesi Cengiz Dağcı 9 Mart 1919 tarihinde Gurzuf'ta doğdu. Dağcı'nın ailesi 1923 yılına kadar Gurzuf'ta Demirlibahçe semtindeki Emir Salih Beyin evinde oturur. Sonra Kızıltaş'ta Osman Dağcı'nın evine yerleşir. 1925 yılında ise, 1922 yılında yapmaya başladıkları Kızıltaş'taki evlerine taşınırlar. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başlar. Dağcı, 1941 Ağustos'unun ikinci yarısında Almanlara esir düşer ve Ukrayna'da Kirovograd esir kampına götürülür. Varşova'da ileride eşi olacak Regina ile tanışır ve ona âşık olur. 4 Şubat 1945 tarihinde Regina ile Viyana'ya ulaşır. 1974 yılında uzun yıllar geçireceği İngiltere'nin Londra şehrine yerleşir. 22 Eylül 2011 Perşembe günü saat 12.30'da Southfields'teki evinde vefat etti. Cenazesi ölümünden 11 gün sonra 2 Ekim 2011 Pazar günü Akmesicid'e götürüldü (Kocakaplan, 2012: 23-36).

"Kırım'ın trajedisi Rus işgaliyle başlar ve Stalin rejiminin halkın tamamını Kırım'dan sürmesiyle zirveye ulaşır. Evler ve işyerleri Ruslar tarafından işgal edilerek kolhozlar kurulur. Kolhoz sisteminin kurulmasıyla sosyalizmin bütün baskıları Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerde yaşayan Müslüman Türkler gibi Kırım Türklerini de etkiler" (Şahin, 1996: 8). Başka bir deyişle Sovyet rejiminden önceki Çarlık rejimi de aynı yöntemlerle Türk topluluklarını baskı altına almıştır. Bu politikaları üreten kişilerin başında da İlminskiy adlı Rus misyoner gelir. İlminskiy⁵ politikaları Türk halklarını bölmeye sebep olmuştur.

Roman kahramanlarına geçmeden romanın özetini vermek gerekir. "Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında Yalta'ya bağlı Kızıltaş Köyü anlatılır. Roman bu köyün sınırları dışına pek çıkmaz. İşlenen fikir komünizm ve onun köylüye en çok etki eden kurumu kolhoz ile köylünün buna karşı aldığı savunmadır. Kızıltaş Köyü'nde henüz kolhoz kurulmamıştır. Ruslar yollar yaparak köylere varmaya çalışır. Köylüler kendi tarlalarında çalışıp kendi hayvanlarını besler. Toprak sevgisi nesilden nesile geçen miras gibidir. Toprak onlar için hava, su, ekmektir. Bunların ötesinde evlat ya da sevgidir. Eserde toprak sevgisi birkaç kişinin üzerinde yoğunlaşır. Bu sebeple Bekir, Enver, Seyd-Ali ve Çilingir

⁵İlminskiy hakkında şu bilgiler verilebilir: "Nikolay İvanoviç İlminskiy (1822-1891) Rus Ortadoks misyonerdir. Kazan Ruhani Akademisi'nde öğrenim gördü ve daha sonra orada öğretmenlik yaptı. 1861'de Kazan Üniversitesi Türk-Tatar kürsüsü profesörü oldu. Tatarca ve Arapça bilirdi. Türk lehçeleri ve ilahiyat üzerine çalışmalar yürüttü. Rusya egemenliğinde yaşayan halkları Ruslaştırmak için uğraş verdi. Her boyun kendi şive-lehçe özelliklerine göre Kiril alfabesiyle ayrı ayrı kitaplar hazırlanması için uğraştı. Türk boyları arasındaki ayrışmanın artacağını Ruslaştırma faaliyetlerinin hız kazanacağını düşündü".

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Nikolay_%C4%B0vanovi%C3%A7_%C4%B0lminskiy).

aynı derecede işlev görürler. Yapılan yol köye yaklaşır. Yolla birlikte köye gelip giden Rusların sayısında artış olur. Yol yapımı ile birlikte köyün düzeni bozulur. Bekir'in himayesi altına aldığı iki Rus neredeyse hanenin efendisi durumuna gelir. Ruslar Kuşkaya tepesini uçururken Bekir tarlasına gider. Ruslar, Bekir'in tarladan çıkmasını ister. Bekir tarladan çıkmaz ve uçan kayanın altında can verir. Kızıлтаş'a yakın köylerde sürgünler ve kolhoz kuruluşları başlamıştır. Kolhoza itiraz edenler sürülmüş veya öldürülmüştür. Toprakları uğruna çok kişi savaşı ve hayatını kaybeder. Bir gün yeşil üniformalı Rus askerleri köyü doldurur. Köydekileri sürerler. Ruslar, köye kendi insanlarını yerleştirir".

İsa Kocakaplan, roman kahramanları hakkında şunları söylemiştir: "Eserde toprak sevgisi, birkaç kişinin üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Bu sebeple Bekir, Enver, Seyd Ali ve Çilingir aynı derecede işlev görürler. Fakat en dramatik hayat Bekir'inkidir. Bekir toprağına bağlı, onu seven, kimsenin zorla kendi elinden toprak alamayacağına inanan, saf gönüllü bir köylüyü temsil eder. Buna karşılık Seyd Ali, mütevekkil bir şahıstır. Fazla heyecanlı değildir. Üzerinde çaresizliğin verdiği bir suskunluk vardır. Çilingir çok heyecanlı ve fevridir. Aniden parlar, bu yüzden de sık sık tutuklanır. Romanın sonunda, gördüğü işkencelerin etkisiyle ölür. Enver ise, diğerlerine göre daha şuurlu hareket eder ve dinamik bir yapıya sahiptir" (Kocakaplan, 2012: 93).

Onlar da İnsandı roman kahramanlarının Dağcı'nın hislerine tercüman olduğu söylenebilir. Bahsedildiği üzere Kırım halkının yaşam tarzlarının değişmesinde "kolhoz" sistemi etkili olmuştur. Romanın başlangıcında halk huzurlu bir şekilde yaşamaktadır. Roman kahramanlarından Ayşe'nin bir gün Kuşkaya'da elinde ölçüm aletleri olan üç kişiyi görmesiyle tedirginlik başlar. Ruslar, "kolhoz" sistemini Kırım topraklarında uygulamak için bu kişileri bu topraklara göndermişlerdir. Köylü böyle bir duruma inanmamaktadır. Çünkü toprak onlarıdır, toprak emanettir, toprak namustur. Kimseye verilmez ve kimse de alamaz. Romanda bu durum şöyle anlatılmaktadır: "Gelirse misafir gelir gibi yer, gider. Ama insanın toprağını almak olur mu? Toprak almak, can almak! Kim alır senin toprağını! Baba toprağı bu! Dünyada namus denen şey tükenmedi daha. Korkma, korkma!" (Dağcı, 2007: 65). Recai Özcan, Dağcı'nın ruh haliyle ilgili şunları söyler: "Dağcı'nın kahramanlarının ruh hali, Tanpınar'ın savaş mağduru kahramanların haline benzer. Ahmet Hamdi Tanpınar büyük bir toplumsal yıkım olan savaşın, insan psikolojisi üzerine ne derece olumsuz etkileri bulunduğunu *Evin Sahibi* başlıklı hikâyesinde etkileyici bir dille ifade ederken, savaştan zarar gören insanları geçmiş ve gelecek gibi düşüncelerden uzak "hale misafir" olarak nitelendirir" (Özcan, 2017, 17). İşte bu savaş durumu psikolojisinde insanlarda geçmiş ve gelecek hayali yoktur. Kırım köylülerinin ellerinden toprakları alınır. Karşı gelenler sürgüne gönderilir veya "türme" denen hapisanelere atılır. Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı* adlı kitabında "kolhoz" sisteminin Cengiz Dağcı üzerindeki etkiye yer vermiştir. Dağcı, şu görüşleri dile getirir: "1931-32 yılında kuruldu kolhoz rejimi Kızıлтаş'ta. Kızıлтаşlı onurunu, toprak sevgisini bir kenara itti ve hayatta kalabilmesi için ailesinin açlıktan ölmemesi için maaşsız, ayda birkaç kilo unun karşılığında bir işçi olarak çalıştı kendi toprağında. En ufak bir tepki gösteren, rejime karşı söz söyleyen kimseler, özellikle kolhozlaşmanın ilk yılında Kızıлтаş'tan çıkarılıyor ve bir daha Kızıлтаş'ta görünmüyorlardı" (Alıntıl原因 Kocakaplan, 2012: 26).

Dağcı, kolhozun Kırım halkını açlık boyutuna kadar getirdiğinden ve halkın kendi topraklarında bir köle gibi çalıştırıldığından bahsetmiştir. Bu zor şartlar altında Kırım halkı mücadelesinden vazgeçmemiştir. Romanda bu durum Enver'in sözleri aracılığıyla şöyle anlatılmaktadır: "Toprağıma hele yanaşsın bir bakayım, bağıma yanaşsın hele! Yüzüne, gözünü tırmalar, gözbebeklerini oyarım. Leşini, ciğerini köpeklere yediririm" (Dağcı, 2007: 65). Dağcı, roman kahramanları aracılığıyla yurdunu savunacağını, kimselerin giremeyeceğini, toprağın yaşam olduğunu belirtmiştir. Topraksız Kırım halkının nefessiz kalacağını vurgulamıştır. Kırım halkının yurt sevgisi romanın sonunda ölümle sonuçlanmıştır. Romanın kahramanlarından Enver, toprağı için canını vermekten çekinmemiştir. Romanda geçen şu cümleler yurt sevgisinin ne derece olduğunun

göstergesidir. Enver şunları söylemiştir: “Bu toprağın... Dedelerimin kemikleri üstüne benim de kanım aksın. Gidin! Bir gün gelecek, yavrularımız geri dönecekler. Şimdi ayaklarımın, dizlerimin, olduğu yerde benim bu izlerim silinecek, gelincik çiçekleri açacak. Gidin! Bilin ki yavrularımız bir gün geri dönecekler, gelinciklere bakıp bizi hatırlayacaklar. Bu toprağın, bu yurdun kıymetini bizden daha iyi bilecek onu bizden daha çok sevecekler” (Dağcı, 2007: 448). Roman kahramanı Enver’in bu haykırışı kalindeki yurt sevgisinin dışavurumudur. Enver, kolhoz siteminin geldiği günlerden sonra topraklarını korumak amacıyla Rus askerler ile tek başına girdiği çatışmada delik deşik olmuştur. “Kolhoz” sitemi Kırım halkının esaret altına girmesine sebep olmuştur. Sistem geldiğinde Ruslar Kırım halkını yol yapımında köle gibi çalıştırmıştır. Kırım halkı için bu büyük bir esarettir. Ruslar, bu sistemini halka anlatmak için Kırım halkının içinden bir genci görevlendirmiştir. Kendi gençlerinden birisinin “kolhozu” savunması halk için acı bir olay olmuştur. Halk bu genci dinlememiştir. Roman kahramanlarından olan Çilingir, Tatar gencine şöyle demiştir: “Sen bu iki Rus’a anlat Bebek! Deki, ne isterlerse verimiz. At verimiz, üzüm verimiz; tütün, para, koyun verimiz. Ama toprak vermeyiz! Deki, bizim topraklar yurt parçasıdır; toprak bizim değil, ulusundur. Eh, ulus toprağını nasıl verimiz? Söyle bana nasıl verimiz? İnsan her şeyini verir ama canını nasıl verir. Söyle bana! Biz Kolhoz nedir biliriz. Kolhoz demek, toprağı hükümete ver demektir. Nasıl verimiz, söyle bana! Toprak bizim değil, ulusundur. Toprak elden gitti, can gitti. Anlat onlara!” (Dağcı, 2007: 391).

Köylünün esareti kesinlikle kabul etmeyeceği Tatar gence ve Rus’a açıkça söylenmiştir. İsa Kocakaplan’a göre: “Köylülerde toprağa inanılmaz derecede bir bağlılık vardır. Sanki toprak bedendir, köylü de onun içindeki ruhtur” (Kocakaplan, 2012: 96). Köylü topraklarını kaybettiği gibi topraklarının üzerindeki mallarını da kaybetmiştir. Bekir, öldükten sonra evine Ruslar yerleşmişlerdir. Bekir’in eşi Esmâ gençliğinin, evliliğinin geçtiği sofasında yemek yediği, çay içtiği evine Ruslardan dolayı gidememektedir. Bekir’in kızı Ayşe de çocuğunu baba ocağında doğurmak istemektedir. Sabri ile evin önüne kadar gelir ama evin içerisinde Rusların olduğunu görür, geri döner. Bu sırada Sabri’ye dönüp şunları söyler: “Ben yavrumu babamın evinde doğurmayı bilsen ne kadar istiyorum, Sabri, bilsen...” (Dağcı, 2007: 373).

Anlaşıldığı üzere Kırım halkı doğrudan sürgüne gönderilmemiştir fakat Rus coğrafyasından gelen Ruslar, Kırım halkının evlerine yerleşmişlerdir. Kırım halkı evlerinden, topraklarından ayrı kalmanın esaretini yaşarken Ruslar, deniz kenarındaki bu güzel topraklara yerleşmenin sevincini yaşamaktadır. Dağcı, bu olayı trajik bir biçimde romanında yansıtmıştır. Dağcı, bu olayların içerisinde milli duyguları derinleşmiştir. Bu konu hakkında Hamit Çiftçi şunları söylemiştir: “Romanda yazarın milliyetçiliği hissediyoruz. Rus karakterleri yansıtırken oldukça pis ve kaba tiplerine kullanırken, kendi milletine yiğit, çalışkan, dürüst sıfatlarına uygun görür. Tabi ki bu da yazarın, anlatırken haliyle sübjektif olduğunu gösterir. Dağcı, zaten bu eseri yazarken, 1956 yılında Kırım’a dönüş eylemleri başlamış ve milletin ayakta durma mücadelesini ve geçmişi hatırladığı bir ortamda bu eseri yazmıştır” (Çiftçi, 1999, s. 48).

Dağcı’nın romanları dışında yazdığı şiirleri de çok önemlidir. Çünkü yazar yaşadığı olayları edebi bir tür olan şiirle de ifade etmiştir. Dağcı ile röportaj yapan Zafer Karatay Dağcı’ya “Savaşa kadar şiir yazmışsınız, nesir yazmadınız pek. Savaşta sonra da nesir yazdınız, şiir yazmadınız. Dörtlük yazmak koca bir kitabı yazmaktan daha mı zordu acaba” diye bir soru sorar. Dağcı şu cevabı verir: “Vallahi cevap vermek bile zordur. Bizim halkımızın tragedyası o kadar büyüktü ki olay şiirle anlatılmazdı. Şiir küçük, kısa bir şeydir. Onlar şiirlerde anlatılmaz, şiir bambaşka bir şeydir, başka bir üsluptur” (Karatay, 2011: 69). Dağcı’nın verdiği bu cevaptan çok sayıda hacimli romanların ve hatıraların yazılma sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Dağcı aynı zamanda şiir yazma yeteneği olan da bir yazardı.

SONUÇ

Sonuç olarak, Cengiz Dağcı ömrünün çoğunu vatan hasretiyle uzakta geçirmiştir. Yurt özlemi Dağcı'nın milliyetçilik duygularının kabarmasına ve eserlerini bu doğrultuda oluşturmaya vesile olmuştur. Dağcı, savaşların arasında kalan Kırım halkının Türk-Tatar kimliğinin kaybolmaması için uzakta yaşamasına rağmen milli kültür ve Türk dili bilinciyle sadık bir şekilde kalem savaşı vermiştir. Dağcı Alman-Rus savaşı ortasında kalan Kırım Türklerinin yaşadığı savaş yıllarını *Onlar da İnsandı* adlı romanında kahramanlar aracılığıyla okuruna yansıtmıştır. Ayrıca Dağcı, sadece edebi bir kişilik değil aynı zamanda tarihi bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü savaş yıllarını bizzat yaşamış, yaralanmış, esir düşmüş ve gurbete çıkmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden Dağcı'nın eserlerini incelerken Dağcı'ya tarihi bir tanık gözüyle de bakılmalıdır. Cengiz Dağcı'nın başardığı en önemli konu ise yazdığı eserler sayesinde kendisinden sonra gelen nesillere milli bilinç aşılması ve yaşanan acıların unutulmamasını sağlamasıdır. Sonuçlara roman kahramanlarının feryatları üzerinden bakıldığında kolhoz sistemi kara bulut gibi Gurzuf'a, Kızıldaş'a çökmüştür. Kırım halkının toprakları elinden alınmıştır ve evlerine Ruslar yerleşmiştir. Kırım halkı kendi topraklarında misafir olmuştur. Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanın edebiyat sosyolojisi açısından zengin içeriklere sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Kahramanların ruh halleri incelendiğinde savaş psikoloji çok açık bir şekilde görülür. Savaş, Kırım halkının yarınını yok etmiştir. Yaşamın anlamsızlığı, kimliksizlik bunalımı, gelecek endişesi, korku ve benzeri durumlar Kırım halkında bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası milletin derdiyle dertlenen, yazma kudretiyle bu derdi yazıya döken Cengiz Dağcı, Gurzuf, Ayı Dağı, Kızıldaş, Adalar, Değirmenköy ve birçok kişinin sesi, sözü, vijdanı, yüreği olmuştur. Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanı derinlemesine incelendiğinde Dağcı'nın yurt sevgisi ve esaret yıllarının anlaşılabilirliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yaşanan toplumsal ve sosyolojik bir olay edebi metnin oluşmasında ne kadar etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akça, N.C. (2013). *Edebiyat Sosyolojisi Açısından 12 Eylül Şiiri*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Alver, K. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. Ankara: Hece Yayınları.
- Aydın, E. (2009). Edebiyat Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler. *Turkish Studies*.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Çiftçi, H. (1999). Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Esaret ve Hürriyet. Harran Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi).
- Dağcı, C. (2007). *Onlar da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Escarpit, R. (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*. Çev. Ali Türkay Yazıcı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kefeli, E. ve Sarıahmetoğlu, N. (2011). *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (2012). *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Özcan, R. (2017). Cengiz Dağcı'nın Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul.
- Sarıkoca, E. (2016). *Tarihi Güncellemek Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman*. Kayser: Fenomen Yayıncılık.
- Stael, M. (1967). *Edebiyata Dair*. Çev. Safiye ve Vahdi Hatay, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şahin, İ. ve Çonoğlu, S. (2017). *Vatan Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şahin, İ. (1996). *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.